

Particular attention is paid to the problem of «Other» as an integral component that affects the formation of a modern national identity. National identity is understood as a special kind of identity with complex multi-level structure, which has its typology, principles of formation, applies to individual and collective consciousness and includes specific models, parameters, rules and principles that are the basis of national identification. Simultaneously, the problem of the «Other» is an integral part of national identity, which allows to define the selfness and the difference of the nation from its «Other».

Key words: identity, identification, national identity, the «Other», globalization, globalization transformations.

Стаття надійшла до редколегії
16.04.2013 р.

УДК 008.316.42

Таміла Пригода

Культура як культуроподібність

Стаття присвячена феномену постсучасної культури в контексті сучасного культурологічного дискурсу. Культуру проаналізовано як своєрідну систему культурних кодів, шифрів, знаків. Абсолютизуючись, ці процеси в подальшому призводять до деградації безпосереднього «живого» поля культури. Культура стає культуроподібною реальністю, симулятивним простором, утрачаючи автентичні цінності. Звернуто увагу на постгуманістичні виміри етичних проблем.

Ключові слова: культура, постсучасність, людина, знак, постгуманізм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Немає більш ризикованої справи, аніж писати про сучасне, коли ще немає потрібної коректної віддаленості, яка робить можливим погляд як такий. У зв'язку із часовою близькістю позиція є приблизною, зокрема коли йдеться, власне, про «*постсучасність*», «*постсучасну культуру*». Ці поняття викликають багато питань та зумовлень не лише в сенсі їх змісту, а й *статусу* в модерній філософії, культурології, естетиці, соціології.

Формулювання мети та завдань статті. Слід зазначити певні культурологічні аспекти пропонуваної теми. Методологічна ситуація в сучасному культурологічному дискурсі досить строката і принципово нестабільна. *З одного боку*, це дає майже необмежену можливість по-новому, по-іншому осмислити і сучасність, і минуле, і перспективу з позицій альтернативи, маргинальності, випадку, пластичності тощо. *З іншого ж*, важливо й відповідально не загубитися в підступних і часто симулятивних лабіринтах термінологічних суперечок, пошуку історико-культурного чи історико-філософського обґрунтування певних тем, закономірного зациклення на теоретичних, вузьких наукоподібних інтересах, далеких від екзистенційних питань людини, відповіді на які чи, принаймні, спроба усвідомленого шляху до них є невдалою філософською метафорою чи абстрактним психологічним вивертом, а проблемами «життя і смерті». Крім того, у теоретичному дискурсі філософії зміст і смисл «*що*» підмінюється інформацією «*про щось*», яка, зазвичай, має пасивний, описовий, вторинний характер. Ерзац-активна і псевдо-творча діяльність численних текстових студій виконують роль своєрідного «ферменту», що дає змогу перетравлювати різноманітний філософський матеріал, далекий від міфічного бальзаму чи еліксиру мудрості й безсмертя. У таких реаліях культура як повноцінний феномен викликає багато питань щодо її автентичного змісту, традиційних ціннісних установок, новітньої інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Постсучасна культура здебільшого орієнтується на оцінювання за критерієм «*як*». Це як флірт, «*буття-для-іншого*» (С. Кіркегор), «*видимість*» (Ф. Ніцше), «*спокуса*», «*симуляція*» (Ж. Бодріяр): дає можливість не звертатися до «*важкодоступних*» глибин і смислів, робить «*гарну картинку*», «*хорошу міну за поганої гри*», бавиться словами, образами цитатами, іменами тощо. У захаращеному просторі переважно погана *акустика*: живе почуття, думка, переживання глохнуть у вже наперед висловленому враженні та написаних реакціях, серед грайливо-

нейтральних («об'єктивних») гірлянд численних псевдоатрибутів бурхливої «наукової» творчості: рейтингів, звітів, звань, ступенів, нагород, статей.

По суті, кожен сучасний культуролог-філософ торкається цієї теми. Одна з найпоширеніших проблем – сучасна культура в різних її вимірах і ракурсах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Тотальна «паперовізація» сучасного теоретичного дискурсу відриває від праксису, перетворюючись у самодостатню імітацію «гри в бісер», «гри в класики», далекої від пристрастей знаменитих бестселерів. Залишається «гола» словесна круговерть, мілінна, поверхнева, яка сама себе продукує, заперечує, розмножується і ... не має жодного значення. Або має лише значення. Навіть для самих її «творців»... Зрештою, модна семіотично-симулятивна обгортка втрачає свою привабливість, як набридливий рекламний постер. Де вже вести мову про космічні універсальні сенси; вони виглядають як наївні оповідки «допотопної» ери.

У цьому ж сенсі естетика постає своєрідною «естетикологією», філософія – «філософологією», культура – «культурологією», совість – «етикологією»... Життя, безпосередність почуттів вигнані зі стерилізованого і ригідного простору «наукової думки»... Яка там «любов до мудрості», «естетика існування філософа» (М. Бахтін), «екзистенція», «філософська віра» (К. Ясперс).

Сучасна філософська рефлексія неможлива без загальноновизнаних і загальноновживаних *цитувань*, із яких зітканий, по суті, весь модерний культурний і культурологічний текст. Більше того, будь-яка думка, фраза, ідея, образ, поняття, термін, слово ніби вимагає, щоб їх узяти в *лапки*. І поставити поруч численні посилання на конкретних авторів. Їх безліч... Або ж зігнорувати будь-які претензії на *авторство* й писати... як уперше.

Як не апологетично й самонадіяно звучить, але культурологія, незважаючи на її теоретичну дискурсивну основу, здатна відновлювати, наповнювати конкретним, чуттєвим, живим сенсом постсучасну культур-рефлексію. Її реальність – фантазія, альтернатива, чуттєво-духовне віддуння і відзвуччя феноменів людського світу, особливий суб'єктивізм, який і може наблизити до загально-людського, універсального, іншого, унікального-справжнього. Бракує «задоволення від тексту» (Р. Барт), «Крупного плану», майже як в Антоніоні, коли випадково побачене і зняте на фотокамеру перевернуло життя, поламало звичні маршрути й цілі, вивернуло нутрощі жалюгідного інертного існування, поставило на межу не лише між життям і смертю, а й правдою й обманом, собою і своїм світським двійником, екзистенційно важливим смыслом і божественним сміттям...

Все одно ми запитуємо, «шукаємо, плачучи» (Б. Паскаль), чи можлива зустріч із собою, зі світом, чи можливий Інший, як *з-цілитися* і *з-мир-итися*.

Сучасний світ грішить на «культурне, надто культурне». Потребує чогось не-культурного, а виходить лишень культуроподібне.

Сучасна культура – це, здебільшого, штучний, синтетичний світ, дійсність «другої природи». «Гіперреальність» (Ж. Бодріяр) стає однозначною реальністю без співвіднесення із власне дійсним, справжнім, навіть уявним... Омріяне футуристичне майбутнє наступає і виявляється не таким ідилічним, як передбачалося. Оспівана просвітницька *технократично-антропологічна гармонія* не склалася. Гіперпростір поглинув не лише метафізичні цінності та орієнтири, історичний процес, мистецьку сферу, політику, економіку, а й саму людину, її безпосередню тілесну присутність у світі тощо. Він не залишає простору для можливого, уявного, символічного, перевертаючи все «нави-вороті», коли симулятивне є первинним, а реальне – похідне і, врешті-решт, неважливе, непотрібне, не визначальне для дійсності культури.

Історія стала фетишистським знаком у сучасних проектах, театральних, шоу-бізнесових, кінематографічних, політичних, економічних, подекуди набуваючи «культурних» статусів, «рейтингових» параметрів, «форматних» оцінок. Гіперкультура підмінила не лише культуру як визнану сферу ціннісних смислів, а й природу, тобто весь природний, первинний, безпосередній світ... Інформаційне перевиробництво, все частіше й більше позбавлене сенсу, асоціюється і кооперується із соціалізацією: «хто володіє інформацією, той володіє світом», «знання-сила» тощо. Парадоксально, але саме Реальне стало утопічним, недосягненим, до якого майже не можна «прорватися» крізь суцільну знаково-симулятивну завісу без простору «за лаштунками». Реальне безповоротно, технологічно перетворюється на подібне, повторене, схоже, «як живе». Замість справжнього життя якась його «посмертна маска». Дивовижно, але ерзац, псевдо стає не просто подібним, а *гіперподібним*,

тобто більш реальним, аніж власне реальність. Респектабельна суспільна модель існування стала метою та засобом і для конкретної людини, і для соціальної системи загалом. Культура втрачає свої якісь неосягненні, але потрібні орієнтири, перспективи не земного, світського, економічного, соціального тощо буття. Духовна межа культурної екзистенції стає анахронізмом не лише в теоретичних студіях, але й у переважній більшості конкретних життєвих стратегій, у яких важливим постає проблема абсолютної і тотальної самореалізації, бодай, у чомусь. Нехай це буде зафільмована й демонстрована побутова картинка чи пофарбоване в зелене волосся... Культура стала надто культурною без «надлюдських» питань і відповідей. «Людське, надто людське» (Ф. Ніцше). – «Культурне, надто культурне»...

Сьогодні техніку, технологію, інформацію можна вважати чи не визначальним чинником суспільного й культурного розвитку (чи, принаймні, цивілізаційного руху). Людський інтелект, свідомість, творча енергія, навіть ірраціональні віра, почуття, пориви постають «по-раціоналізаторськи» вилучені й конфісковані машинами, апаратами, технологіями. Саме їм делегувалася умовна прерогатива продукувати знання, інформацію, енергію, стосунки... Але найуразливішими й найкатастрофічнішим у цій взаємопідміні виявилися морально-етичні, духовні, естетичні питання, що теж були піддані технологічним циклам і стратегіям...

Актуальна цивілізаційна ідеологія прагматично констатує техноморфність (технологоморфність) сучасного суспільства й людини. «Техноморфний активізм». Культура в такому сенсі постає не просто оформленим світом, перетвореною природою, образотворчою потенцією, а, передусім, як реальність речей, які виробляються і виробляють. Причому річчю є не лише матеріальні (речовинні) предмети, а й взаємини, почуття, враження, інтереси, ідеї, майбутнє тощо. По суті, увесь так званий духовно-чуттєвий вимір культури й людини набувають товарно-речовинного еквіваленту. Більше того, Бодріяр діагностував поглинання «системи речей» «системою знаків». Ідеться про «нульову міру речі», недосягненну межу реконструкції, засновану на елімінації соціокультурних значень до «сухого залишку» чистої функціональності. Ця функція не затемнена моральною театральністю, ритуалом, етикетом, вона, як прозоре скло, яке нібито не викривляє, не спотворюю, не змінює, ні оптично, ні естетично, ні історично тощо.

Освіта, університетське навчання набуває статусу всього лишень «освітніх послуг». І справа не в пафосних гімнах на честь класичної освіти. Ідеться про безпосередню можливість реалізації не лише професійних амбіцій, а й особистий екзистенційний пошук і духовне становлення.

Сьогодні *пере(над)виробництво* речей стає проблемою не просто соціально-економічної сфери, темою психологічних досліджень, ідеологічним фактором, а, передусім, *етичним питанням*. Саме емансипація та секуляризація речі, а за її подобою і всіх цінностей, зв'язків, почуттів не створює певного напруженого, невірноваженого, незбалансованого середовища. А без не-байдужості, без неконструктивних із позицій сучасних прикладних психологічних терапій екзистенційних переживань і людина, і культурна дійсність – мертві, *культуриподібні й людиноподібні*.

Пошуки власної ідентичності, автентичного сенсу існування в перевантаженій культурній реальності не дають відповідей і місць, залишаючи все менше й менше порожніх, неоформлених, неперетворених, не освоєних технологічно просторів. Навіть абсурд, нонсенс, безглуздя, божевілья є чітко систематизованими, кваліфікованими й передбачуваними. Але не за мірками традиційного культурного, суспільного мислення, а як певна симулятивна модель, програмована технологія, ефективне шоу для досягнення конкретної мети, або ж, тепер найчастіше, без неї. – Самодостатня божевільня, самонаправлене, замкнуте існування, постійний коловорот усього, нарцисична гра в *perpetum mobile* без меж та обмежень, що неможливо від чогось відділити, оскільки цього *Чогось* просто не існує... Вражаюча картинка, чи не так? – На це і *розраховано*... «Шизо-функціональний світ» (Ж. Бодріяр). Нагромаджена така неймовірна кількість речей і повідомлень, звітів і порад, що вони ніколи не будуть використані й прочитані... Речі, як і слова, конвеєрно мовчать. Раніше вони поєднували людину і світ, створюючи дивовижний простір «між», будучи буттєвою гранню людського і природного, земного і вищого. Речами та словами людина «приручала», одухотворювала, освоювала світ. І саму себе. Сьогодні у відчуженому світі існує відчужена людина... Вона постійно самореалізується, самоздійснюється, творячи власну «всебічно розвинену особистість», тим самим самовідчужуючися від основ присутності у світі. Гуманістичні цілі підміняють автентичні призначення, культурна соціалізація притлумлює архетипічну вкоріненість у непомислену втаємничену граничну сутність життя і світу...

Антропологічні запитування початку ХХ століття у вирі модерністсько-декадентсько-соціалістичних ідей: *людина я чи машина? чи річ? чи суб'єкт? чи об'єкт* і тому подібне – виявляються або, у кращому разі, смішними, або – що гірше – безнадійними, байдужими, іронічно риторичними слоганами на межі кітчу. Справді, де вже тут місце «старому й доброму» питанню про *Добро* та *Зло*...

Кібернетичні, інформаційно-технологічні, генетичні трансформації змінюють традиційні уявлення про людину і про Людину, у цьому ж сенсі – про Культуру, Майбутнє, Природу... У неймовірній кількості спроб хоч якось щось визначити, упорядкувати, систематизувати ми опиняємося перед *tabula rasa* «вічних питань» і викликів цивілізації. Невже можливо все спочатку? Де початок? Що це, власне, таке? Як почати?

...Ми дріб'язковімо, дрібніться наше побутове середовище щоденних ритуалізованих дій та операцій, применшуються наші уявлення про цінності та орієнтири, звужується перспектива і окремого індивіда, і цивілізації загалом... Ні, знову ж таки, з одного боку, людина замахується на оволодіння таємницями природи, законами Всесвіту, а з іншого – не бачить далі свого «болота» – «після мене – хоч потоп». І така позиція не злочинна установка, переслідувана суспільством, а безпосереднє керування в буденних клопотах і державних справах. Фіктивна система ідей і засад сучасної західної цивілізації. Суцільний блеф...

Дивовижно, але саме те, що насправді є сокровенним, справжнім, достовірним, стає сумнівним і необов'язковим, тим, що відкладається до «кращих часів»... Така собі процедура «чистої совісті», яка тому й «чиста», оскільки далеко захована в практично-моральних нетрях особистості, і дуже рідко витягається на поверхню для істинної «етичної експертизи». Чи є так звана «чиста совість» власне совістю, сумлінням, вісником духовного ока «з Того боку»...

Питання про походження добра і зла сьогодні не на часі. Хіба що в глибокому історичному сенсі, у контексті богословських концепцій теодицеї чи вільнодумних просвітницьких трактатів про «розумне благо». Чи гарних риторичних метафор і зворотів проповідницьких бесід. Сьогодні переважають дискусії про оптимізацію, стабілізацію психоемоційного стану індивідуальної та колективної одиниці, психоаналітичні сеанси і тренінги для звільнення від психологічних комплексів, до котрих часто втрапляють саме етичні складники людського існування. Чим далі, тим більше. Замість «вічних», а тому несучасних негнучких, некреативних «добра і зла», створена й безупинно продукується деталізована, складна, структурована система хитких, здебільшого неприродних цінностей, в основі яких цивілізуєчі та гуманізуєчі характеристики модерного світу модерної людини. Функціональних, активних, креативних, адаптивних тощо. Природність, органічність соціальної поведінки виявляється надто «неідеальними» для гнучких, прагматичних принципів співіснування. Лицемір'я теж стає ідеологізованою технологією та стратегією існування. Пафос доречний лише як терапевтичний чи художній прийом. З ілюзією серйозності чи самоіронією.

Видимість цінності, її матеріальні символи і знаки, психічні архетипи замінюють відкриту відсутність трансцендентної достовірності. Можна лише сподіватися, що ця відсутність теж видимість і знак. Присутності...

Не відповідаючи на «пекельні» питання, техногенна свідомість пропонує потенційність, неоднозначність, прагматичність, які пропагуються як шукане благо. Дивно, але ця можливість поліваріантності й плюралізму визначень і напрямків породжує ефект моральної невпевненості, тієї ж недостовірності. Добро і зло теж втрапляють у цю маніхейську рулетку. З допомогою психологічних, медійних ресурсів можна без особливих глибинних зусиль отримати необхідний зміст. Своєрідна психоаналітична гра знецінює онтологічний статус категорій добра і зла. У такому контексті вони постають як декоративні опудала чи марні претензії. Вони залишаються героями без майбутнього, персонажами фантастичних казок, але аж ніяк не безпосередніми критеріями людських вчинків. І справді, культура, особливо ХХ сторіччя, надала й надає таку кількість етичних колапсів та цивілізаційних поразок, що сумнів у метафізичних сутностях добра і зла має підстави. І тому «Христос – єдиний християнин», христові походи, «вбий Будду» стає буквальною метафорою численних смертельних конфліктів, а ісламська чистота спонукає до терористичних актів... Хоча в основі всіх цих давніх духовних практик – Любов, співстраждання, смиренність... Можливо, має рацію А. Шопенгауер, що не просто сумнівався, а й відверто не вірив у вдосконалення світу, людства, людини...

Щодня у світі приймаються закони й кодекси, підписуються угоди й меморандуми, скликаються конференції та симпозіуми, де з одержимою пристрасстю проголошуються ідеї демократії, прав і

свобод людини, високої якості життя, соціальних стандартів тощо. Водночас здійснюються узаконені судом вбивства, насилля, агресія. Зло із інфернальної буттєвої метафори перетворюється в «банальне зло» (А. Арндт). Воно стає «прирученим», кишеньковим, портативним явищем, тотально поширеним усюди, без конкретних міфологічних локалізацій. Як влучно зауважував Бодрійяр, «ми більше не вміємо проклинати». Хіба що із чітко зумовленою, передбачуваною профілактичною метою. Власне планова «профілактика» зла... «Добро» і «зло» постають результатами людської – «людської, надто людської» (Ф. Ніцше) вкотре – діяльності, матеріальної і духовної активності. Усі критерії цих категорій теж витворені людиною, яка впевнено освоює навколишнє середовище в інтересах власних потреб. Етика стає сферою винятково суспільної практики та індивідуального застосування. Абсолютність, піднесеність і вищість розмірковувань про мораль безкомпромісно перекочували в термінологічні теорії кабінетної філософії. Хоча простір цих тем – безпосереднє життя, конкретне переживання світу живою людиною, осмислення своєї свободи, відповідальності й цілісності... І філософія як шлях до мудрості конкретної людини, а не сфера абстрактних умовиводів, нехай і найвишуканіших і найаргументованіших.

Висновки так перспективи подальших досліджень. Власне, доводиться констатувати не лише *культуроподібну культуру*, а й *людиноподібну людину*, які, незважаючи на таку давню історію, зовсім не виростили... Культурологічні сенси добра і зла лежать у дуже реальній площині. Йдеться про *духовні практики життя*, здатні повернути, відновити, розвивати... Духовна зрілість окремої людини може змінити світ, як би патетично це не звучало... Тому висновок один: братися до роботи... До Роботи...

Джерела і література

1. Барт Р. Семиотика. Поэтика. Избранные статьи : [пер. с фр.] / Р. Барт – М. : Прогресс, 1994. – 616 с.
2. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла : [пер с фр.] / Ж. Бодрийяр. – М. : [б. и.], 2004.
3. Валери П. Господин Тест : [пер. с фр.] / П. Валери // П. Валери. Юная парка. – М. : Текст, 1994. – С. 161–236.
4. Вишенський С. Палітра одного полотна / С. Вишенський // Всесвіт. – 1994. – № 1. – С. 166–172.
5. Делез Ж. Логика смысла : [пер с фр.] / Ж. Делез. – М. : Академия, 1995. – 300 с.
6. Киркегор С. Наслаждение и долг : [пер с дат.] / С. Киркегор. – Киев : Air Land, 1994. – 423 с.
7. Платон. Парменид: [пер. с древнегреч.] / Платон // Платон. Собрание сочинений : в 4-х т. Т. 2. – М. : Мысль, 1993. – С. 346–412.
8. Сиоран Э. Испытание жить. [пер. с фр.] / Э. Сиоран. – М. : [б. и.], 2001.

Пригода Тамила. Культура как культуроподобие. Стаття посвящена проблемам современного (пост-современного) пространства культуры. Подчеркивается симулятивно-семиотическое содержание принципиальных культурных и цивилизационных ценностей. Анализируются проблемы техноморфности и технократии в современном гиперреальном пространстве культуры. Культура представляется как культуроподобие во всех ее ключевых сферах. Определяющие этические константы современного человека претерпевают глубинные преобразования, лишая их собственно духовно-бытийственных характеристик, превращаясь в эпизодические, но узнаваемые знаки постгуманистической среды обитания человека. Моральные категории, теряя историческое рационалистично-идеалистическое содержание, демонстрируют прагматическую способность трансформации в локальные поливариантные практики существования. Актуальное состояние культуры предполагает духовно-практические усилия конкретного человека, ориентированные на универсальную целостность окружающего мира.

Ключевые слова: культура, современность, человек, гуманизм.

Prigoda Tamila. Culture as a Similarity of Culture. Article is devoted to the problems of contemporary (postmodern) cultural space. Emphasizes simulative – semiotic content fundamental cultural and civilizational values. Culture is presented as a similarity of culture in all its key areas. Defining ethical constants modern man undergo deep transformations, depriving them of spiritual and existential proper characteristics, becoming episodic, but recognizable signs post-human habitat. Moral categories, losing historical rationalistic and idealistic content pragmatic ability to demonstrate the transformation in local practices polyvariant existence. Current state of culture implies spiritual and practical efforts of a particular person, focused on universal integrity of the surrounding world.

Key words : culture, modernism, people, humanism.

Стаття надійшла до редколегії
28.03.2013 р.